

Abdykacja (z łaciny abdicatio – zrzeczenie się), zrzeczenie (dobrowolne lub wymuszone) się tronu i przysługujących z tego tytułu praw przez panującego monarchę.

Abolicjonizm – ruch na rzecz zniesienia niewolnictwa działający w XVII–XIX wieku w Ameryce

Absolutyzm – forma rządów, w której całość władzy sprawuje władca

Absolutyzm oświecony - rodzaj absolutyzmu typowy zwłaszcza dla XVIII w., w którym władca przeprowadza ogólnie szereg niezbędnych dla państwa reform

Agora - plac zgromadzeń i handlu (Grecja).

Akropol - istniejące w wielu miastach greckich wzniesienie lub skała poświęcone bogom; tutaj wznoszono świątynie bogów opiekuńczych miasta.

Akwedukt - wodociąg naziemny, doprowadzający rurami wodę ze źródeł do miejsca przeznaczenia (najbardziej znane to akwedukty rzymskie).

Anarchizm – ruch społeczno polityczny, którego postulatem jest zniesienie państwa, jako instytucji przyczyniającej się do nierówności w społeczeństwie

Aneksja – wcielenie przez państwo terytorium należącego do innego państwa

Anglikanizm – odłam protestantyzmu reprezentowany przez angielski kościół

Animozja – niechęć, uraza, pretensja

Anschluss – program włączenia Austrii do państwa niemieckiego

Antagonizm – wrogość, konflikt, złe stosunki

Antropogonia – mitologiczne lub religijne wyobrażenie o pochodzeniu człowieka

Arbitraż – procedura rozstrzygnięcia sporów za zgodą stron przez wyznaczoną do tego instytucję

Archont - najwyższy urzędnik w Atenach.

Areopag - rada złożona z byłych archontów.

Arka Przymierza - pozłacana, drewniana skrzynia, w której przechowywano tablice z dziesięcioma przykazaniami.

Artykuły henrykowskie – akty prawne sformułowane w czasie bezkrólestwa, zostały spisane na sejmie elekcyjnym 20 maja 1573 r. (Henryk Walezy).

Asceza – ograniczenie potrzeb życiowych (np. przez post)

Asymilować – wchłaniać poprzez oddziaływanie własnej kultury

Autochtoni – rdzenni mieszkańcy, tubylcy

Banita – wygnaniec

Barbarzyńca - człowiek niemówiący po grecku, a także spoza kręgu kultury greckiej (później także rzymskiej).

Barbarzyńcy - określenie ludów spoza cesarstwa rzymskiego, nieznających rzymskiej kultury. Ludy stojące, według Rzymian, na niższym szczeblu rozwoju kulturowego.

Białe Plamy – fragmenty dziejów nieopisane przez historyków z powodu zakazu władz

Biblia - święta księga, podstawa judaizmu, zwana inaczej Starym Testamentem.

Bohema – środowisko artystyczne odznaczające się swobodnym stylem życia

Branka – potoczne określenie poboru do wojska rosyjskiego w 1863.

Braz – stop miedzi z cyną

Buddyzm – system filozoficzny stworzony przez Budkę, głoszący, iż celem życia człowieka jest wyzwolenie się do cierpienia i osiągnięcia stanu nirwany (wygaśnięcia pragnień): wg buddystów (obecnie ok. 600 mln ludzi, głównie w Azji) droga do tego prowadzi poprzez kolejne, coraz doskonalsze wcielenia zależne od przestrzegania zasad moralnych, praktykowania ascezy i medytacji

Bulla – pismo wystosowane przez papieża. Dokument o dużej wadze opatrzone metalową pieczęcią

Burmistrz - przewodniczący rady miejskiej.

Burżuazja – termin używany od XV w. w odniesieniu do najbogatszych mieszkańców miast

Cechy – obowiązkowe stowarzyszenia, do których należeli samodzielni (posiadający własny warsztat) rzemieślnicy, zwani mistrzami.

Centuria - oddział w rzymskim legionie.

Cenzorzy - dwaj urzędnicy, wybierani raz na pięć lat spośród byłych konsulów. Sporządzali spis obywateli i listę senatorów (mogli wykluczyć z niej senatora, którego postępowanie przynosiło hańbę).

Cezaropapizm - decydowanie władzy świeckiej w sprawach kościelnych - obsadzaniu stanowisk kościelnych i rozstrzyganie sporów religijnych.

Chan – tytuł oznaczający władcę ludów tureckich i mongolskich.

Charyzmatyczny – cechy osobowości dające autorytet i posłuch

Choreg - bogaty obywatel obciążony kosztami wystawienia tragedii lub komedii.

Cyrylica - nazwa alfabetu słowiańskiego; na cześć św. Cyryla (Konstantyna).

Cytadela – twierdza zbudowana w mieście, służąca do jego obrony lub utrzymania władzy nad mieszkańcami

Cywilizacja - efekty działań ludzkich zmierzających do opanowania sił przyrody zaspokojenia potrzeb materialnych. (2)Kultura społeczeństw rozwiniętych, cechująca się m.in. istnieniem instytucji państwa, systemu prawa, nauki i techniki, sztuki, literatury religii i filozofii

Danina – obowiązkowe świadczenie poddanych na rzecz władcy.

Dekadencki – schyłkowy, noszący cechy zapowiadające upadek

Dekolonizacja – proces likwidacji imperiów kolonialnych zapoczątkowany po II wojnie światowej

Dekomunizacja – działania mające na celu oczyszczenie z życia publicznego pozostałości komunistycznego totalitaryzmu

Demagog – w starożytnych Atenach przywódca ludu, dzisiaj polityk wypierający za pomocą umiejętności retorycznych wpływ na opinię publiczną

Demokracja - ustrój polis, w którym dostęp do urzędów mają wszyscy obywatele niezależnie od urodzenia i majątku.

Denominacja – wymiana pieniędzy polegająca na zmniejszeniu ich nominału, przy zachowaniu tej samej wartości

Denuncjacja – tajne doniesienie, oskarżenie, donos

Deportacja – wydalenie, zesłania

Despotia teokratyczna – ustrój, w którym jednostka sprawuje nieograniczoną władzę, będąc jednocześnie zwierzchnikiem religijnym lub wręcz wcieleniem bóstwa

Dewaluacja – ustawowe obniżenie wartości waluty danego państwa w stosunku do złota lub walut zagranicznych

Dogmat – prawda wiary nie podlegająca dyskusji

Doktryna – ogół spójnych poglądów i założeń będących podstawą danej koncepcji (np. religijnej)

Dyktator – za czasów republiki urzędnik mianowany w kryzysowych sytuacjach, skupiający władzę cywilną i wojskową

Dyrektoriat – pięcioosobowy organ rządzący we Francji w latach 1795–1799, ich rządy wyrażały troskę wyłącznie o interesy zamożnych obywateli

Dysydenci – działacze partii komunistycznych w krajach bloku wschodniego, którzy przeszli do opozycji, krytykując władzę za odejście od socjalistycznych ideałów

Dzielnica senioralna - dzielnica, którą w myśl postanowienia tzw. statutu Krzywoustego miał obejmować w Polsce każdorazowy senior rodu Piastów.

Dziesięcina – opłata na rzecz kościoła w wysokości jednej dziesiątej plonów lub dochodów

Dżihad - wysiłek podejmowany z gorliwością w imię Allaha dla słusznej sprawy. W szczególnym znaczeniu - święta wojna.

Edyl - w starożytnym Rzymie urzędnik odpowiedzialny za utrzymywanie porządku w mieście i organizację igrzysk podczas świąt (na własny koszt!).

Eforowie - najwyżsi urzędnicy w Sparcie.

Egalitaryzm – dążenie do wprowadzenia równości między ludźmi

Ekskomunika - wykluczenie z Kościoła.

Eksterytorialny – wyłączenie na mocy umowy międzynarodowej spod miejskiego prawa

Elektor - z łaciny „wyborca”, książe posiadający prawo wyboru króla w Niemczech.

Embargo – zakaz przywozu lub wywozu określonych towarów do innego państwa

Ententa, trójporozumienie - sojusz Francji, Rosji i Wielkiej Brytanii uformowany w latach 1892-1907.

Epigon – kontynuator zamierającego kierunku artystycznego, umysłowego, politycznego

Episkopat – ogół biskupów w kraju

Epoka historyczna- okres w dziejach wyróżniający się własną, odrębną specyfiką; wspólna dla całej ludzkości

Epoka prehistoryczna (ok. 4 mln lat temu – IV tyś p.n.e. (wynalezienie pisma));
dotychczasowe dzieje cywilizacji europejskiej dzielimy na cztery epoki:

Starożytność (IV tyś. p.n.e. – 476 r. n .e.)

Średniowiecze (476 r. n .e.– 1492 r. n.e.)

Epoka nowożytna (1492 r. n.e.– 1914r. n.e.)

Epoka współczesna (1914r. n.e. - do dzisiaj)

Epos – poemat oparty na mitach i podaniach o legendarnych bohaterach

Etos – zespół norm i wartości właściwych danej grupie lub zajęciu

Ewangelizacja - głoszenie ewangelii, działalność duszpasterska Kościoła.

Ewolucja - proces powstawania nowych gatunków w wyniku doboru naturalnego.

Falanga – zwarty szyk bojowy, złożony z 4 – 8 szeregów hoplitów; formację falangi udoskonalił Macedończyk, zwiększając liczbę szeregów oraz zmieniając uzbrojenie

Federacja – związek państw posiadający wspólne instytucje

Feudalizm - model państwa, społeczeństwa i gospodarki, charakteryzuje się istnieniem hierarchii zależności wasalnych

Filozofia – dążenie do poznania istoty bytu i sensu życia za pomocą rozumu, filozofię dzieli się na naukę o bycie, poznaniu i wartościach

Folwark – należące do pana feudalnego duże gospodarstwo rolne, którego produkty przeznaczone były na sprzedaż, a główną siłą roboczą byli chłopci pańszczyźniani

Fracja – ugrupowanie wewnątrz stronnictwa politycznego

Fresk - obraz namalowany na mokrym tynku.

Gatunek - ogół osobników mających podobne cechy, które mogą przekazywać płodnemu potomstwu.

Genealogia-lista przodków lub rodowód

Geruzja – Rada Starszych w Sparcie, w skład której wchodził dwaj królowie i dwudziestu ośmiu gerontów, czyli obywateli, którzy ukończyli 60 lat i zostali dożywotnio wybrani do rady.

Giermek - pomocnik rycerza, poznający przy jego boku zasady postępowania i walki rycerskiej.

Gimnazjon - w starożytnej Grecji miejsce ćwiczeń i spotkań towarzyskich. Nazwa pochodzi od przymiotnika gimnos, czyli „nagi”, gdyż ćwiczone nago.

Gladiatorzy - w starożytnym Rzymie niewolnicy, którzy walczyli z okazji niektórych świąt i uroczystości na specjalnych arenach.

Globalizacja – proces powstawania więzi gospodarczych i kulturalnych o zasięgu światowym

Gospodarka wytwórcza - gospodarka oparta na wytwarzaniu pożywienia (uprawa roli i hodowla).

Gremium – ogół członków jakiegoś zespołu, grupy

Gród - miejsce ogrodzone, osiedle obronne.

Hakata – niemiecka organizacja nacjonalistyczna, celem było wspieranie germanizacji ziem zaboru pruskiego, głównie przez antypolskie działania propagandowe

Haracz – danina, którą składali sułtanowi tureckiemu chrześcijańscy poddani

Hegemonia – dominacja nad innymi miastami, państwami, narodami

Hellenizacja – przyjmowanie greckich obyczajów, kultury i języka przez inne ludy

Heloci - niewolni chłopci w Sparcie; byli pozbawieni praw obywatelskich i uprawiali ziemię obywateli.

Herezja – pogląd religijny uznany za sprzeczny z oficjalną doktryną

Historia – nauka badająca dzieje kultury i cywilizacji na podstawie źródeł historycznych

Hidżra - ucieczka Mahometa z Mekki do Medyny (622 r.), początek muzułmańskiej rachuby czasu.

Hipodrom - miejsce wyścigów konnych.

Holokaust – eksterminacja Żydów dokonana przez nazistów

Hołd lenny – ceremonia łącząca nadanie lenna z hołdem wasalnym składanym przez lennika

Hoplita – ciężkozbrojny piechur grecki, waga uzbrojenia wynosiła 35 kilo

Hoplion – okrągła tarcza hoplity

Ideologia totalitarna - ideologia głosząca kontrolę państwa nad wszystkimi strefami życia obywateli (np. komunizm faszystyczny)

Ikona - religijny obraz przedstawiający Chrystusa, Maryję, świętych, sceny z ich życia, a także inne sceny oparte na tekście Biblii - wykonany specjalną techniką na deskach lub innym materiale. (Mówimy, że ikona jest pisana)

Ikonoklazm – ruch religijny w Kościele wschodnim zakazujący oddawania czci obrazom i posągom

Immunitet - zwolnienie ludności w dobrach ziemskich od danin i posług na rzecz władcy oraz sądownictwa.

Imperializm – polityka mocarstw zmierzająca do poszerzenia globalnych wpływów w celu budowy własnych imperiów

Imperium – państwo powstałe przez podporządkowanie sobie, zwykle wskutek podboju, innych państw i obszarów, wykorzystujące ich zasoby naturalne i gospodarcze do własnych celów

Indoktrynacja- działania mające na celu wpojenie obywatelom zachowań i systemu wartości, pożądanym przez władzę

Industrializacja – proces szybkiego rozwoju przemysłu w stosunku do innych dziedzin gospodarki

Inflacja – wzrost cen towarów, spowodowany spadkiem wartości pieniądza

Infrastruktura – podstawowe urządzenia i instytucje usługowe niezbędne do funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa

Inkorporacja – wcielenie, włączenie

Internacjonalizm – uznanie prymatu więzi ponadnarodowych nad narodowymi

Interrex- osoba zastępująca króla w okresie bezkrólewia

Interwencjonizm – polityka aktywnego oddziaływania państwa na przebieg procesów gospodarczych w celu zmniejszenia bezrobocia

Inwestytura – ceremonia przekazania lenna wasalowi przez seniora

Inwigilacja – obserwacja, nadzór, szpiegowanie

Irygacja - technika nawadniania pól.

Islam - religia monoteistyczna powstała w VII w., opierająca się na wierze w Allaha. Jej twórcą był Mahomet.

Izolacjonizm – kierunek ograniczający cele polityki zagranicznej do ochrony interesów własnego państwa

Janczarzy – doborowe oddziały piechoty tureckiej, tworzone z chłopców obcego pochodzenia i religii

Jarłyk – pismo dyplomatyczne; pisemne rozporządzenie lub przywilej dla władców podbitych ziem wydawane przez władców mongolskich. Na podlegającej Złotej Ordzie Rusi jarłyk był formalnym potwierdzeniem oddania we władanie książętom ruskim ich ziemi.

Judaizm – religia Żydów, jedna z najstarszych religii świata, religia monoteistyczna (wiara w jednego BOGA)

Kalifat - państwo muzułmańskie rządzone przez kalifa.

Kancelarz – dostojnik kierujący kancelarią królewską, sprawował nadzór nad polityką zagraniczną

Kanon – obowiązujący wzór

Karawela – w XV – XVII w. jednopokładowy trójmasztowy żaglowiec

Kartel – porozumienie przedsiębiorstw zawiązywane w celu ustalenia poziomu cen, wielkości produkcji i podziału rynku

Kasta – w potocznym znaczeniu zamknięta grupa społeczna lub zawodowa

Kasztelania - okręg grodowy zarządzany przez kasztelana.

Klauzula – zastrzeżenie lub warunek w umowie, układzie, traktacie

Kodyfikacja – uporządkowanie praw w jeden zbiór

Kohorta - pododdział w rzymskim legionie.

Kolaboracja – współpraca z okupantem lub władzą niepopieraną przez większość społeczeństwa

Kolaż – mieszanina różnych stylów, elementów i gatunków sztuki

Kolektywizacja – likwidacja indywidualnych gospodarstw chłopskich przez przymusowe połączenie ich w wielkie socjalistyczne przedsiębiorstwa rolne

Kolonia - miasto założone poza terytorium miasta ojczystego, zwanego metropolią.

Kolonizacja – zasiedlanie danego terytorium przez obcy lud

Komicja - zgromadzenia obywatelskie w starożytnym Rzymie.

Komunizm – ustrój, w którym nie istnieje własność prywatna, a wszystkie dobra są wspólne

Konfederacja – związek państw powołany dla osiągnięcia konkretnego celu, bez ograniczenia suwerenności poszczególnych rządów

Konfucjanizm – system filozoficzny powstały w wyniku nauczania Konfucjusza, głoszący, iż zbudowanie idealnego społeczeństwa i osiągnięcia pokoju na świecie jest możliwe dzięki przestrzeganiu obowiązków wynikających z hierarchii społecznej oraz zachowaniu rytuałów: jego podstawowym założeniem jest pogląd, że wszystko, co się dzieje, musi być zgodne z „ładem nieba” (tao): od II w.p.n.e. konfucjanizm stał się religią państwową w Chinach .

Konfucjusz – (551-479 p.n.e.) chiński filozof i myśliciel, twórca systemu etycznego, zwanego konfucjanizmem

Konkordat – umowa między papieżem, a państwem

Konkwistadorzy – portugalscy i hiszpańscy uczestnicy wypraw zdobywczych w Afryce, Azji i Ameryce

Konserwatyzm - ideologia stworzona w XVIII – XIX w. uznająca szacunek dla tradycji odziedziczonej po poprzednich pokoleniach, konserwatyści odrzucają postęp, reformy

Konsul - najwyższy urząd w republice rzymskiej. Dowodził armią i sądził żołnierzy, mógł przedkładać przed zgromadzenia wnioski po zasięgnięciu opinii senatu. Corocznie wybierano dwóch konsulów.

Konsystorz – najwyższa władza administracyjno – sądowa w Kościele protestanckim

Kontestator – buntownik, człowiek otwarcie kwestionujący powszechnie uznane poglądy, wartości, normy

Kontrasygnata – współ podpisanie aktu prawnego przez osobę drugą, konieczne do wejścia w życie tego aktu

Koran – święta księga islamu. Zawiera słowa Allaha podyktowane Mahometowi.

Kosmogonia – mitologiczne lub religijne wyobrażenie o pochodzeniu świata

Kręgi cywilizacyjne – kraje i ludy znajdujące się w obszarze promieniowania danej cywilizacji

Krucjaty - wyprawy zbrojne podejmowane głównie w celu oswobodzenia z rąk muzułmanów Jerozolimy i Ziemi Świętej; inaczej wyprawy krzyżowe.

Ksenofobia – niechęć, wrogość do cudzoziemców

Kultura – wytworzone przez człowieka wzory zachowań, przechowywane w pamięci członków danego społeczeństwa, które przekazuje się następnym pokoleniom.

Kult - obrzędy religijne.

Kulturkampf – walka polityczna i ideologiczna z katolikami. Określa się tym mianem wydarzenia w Cesarstwie Niemieckim, w latach 1871–1878, kiedy to kanclerz Otto von Bismarck usiłował doprowadzić do ograniczenia wpływów Kościoła katolickiego w państwie.

Kwakrzy – protestancka grupa wyznaniowa powstała w Anglii w XVII w.

Kwestor - urzędnik pomagający konsulom i pretorom w sprawach finansowych, kwestura stanowiła pierwszy stopień w karierze urzędniczej.

Lacedemończycy - Spartanie i periojkwowie służący w armii spartańskiej.

Latyfundia - wielkie majątki ziemskie.

Laicyzacja – nadanie charakteru świeckiego

Legion – jednostka armii rzymskiej, liczyła od 4-6,2 tys. żołnierzy

Lenno – ziemia, którą senior nadawał swojemu wasalowi jako źródło utrzymania

Liberum Veto (łac. nie pozwalam) - prawo każdego posła do sprzeciwu wobec uchwał i przerwania obrad sejmu, obowiązujące w Rzeczypospolitej od XVI w. do końca XVIII w.

Liberalizm – ideologia stworzona w XVII – XVIII w. uznająca za naczelną wartość wolność i własność jednostki

Lichwa – pożyczanie pieniędzy na procent

Lobby – nieformalna grupa nacisku, reprezentująca interesy jakiegoś środowiska

Lokacja – nadanie przywilejów na mocy których powstawała samorządna wspólnota mieszkańców miasta lub wsi

Ludy semickie - ludy mówiące językami semickimi, są to m.in. Żydzi, Arabowie.

Lustracja – sprawdzenie związków osób piastujących określone funkcje publiczne z tajnymi służbami komunistycznymi

Majordomus - zarządca dworu królów z dynastii Merowingów oraz najwyższy urzędnik świecki w państwie Franków.

Manufaktura – zakładane od XVI w. duże warsztaty, w których praca wykonywana była ręcznie

Marchia - okręg administracyjny na pograniczu państwa Franków; zarządzany przez margrabiego.

Marszałek - urzędnik zarządzający dworem królewskim.

Masoneria – tajne bractwo o charakterze parareligijnym i antyklerykalnym

Mecenas – bogaty opiekun artystów i uczonych

Meczet - miejsce modłów muzułmanów.

Menora - świecznik stojący w Świątyni Jerozolimskiej. Obecnie menora znajduje się w każdej synagodze i w domach pobożnych Żydów.

Mesjasz - „Pomazaniec”, oczekiwany przez Żydów król Izraela.

Metojkowie - obywatele innych miast-państw osiadli na stałe w Atenach, mieli obowiązek służyć w wojsku ateńskim i płacili podatki.

Metropolia – 1) miasto-państwo zakładające kolonię. 2) prowincja kościelna rządzona przez arcybiskupa, składająca się z kilku biskupstw

Męczennik - chrześcijanin, który poniósł śmierć za wiarę.

Miasto – państwo – państwo zorganizowane wokół jednego miasta, obejmujące tylko jego okoliczne ziemie (np. polis w Grecji)

Migracja - wędrówka ludności szukającej nowego miejsca zamieszkania

Monarchia - państwo rządzone przez jednostkę, najczęściej nazywaną królem.

Monarchia despotyczna - to monarchia, w której król ma nieograniczoną władzę.

Monarchia patrymonialna – najstarsza forma monarchii feudalnej. Ustrój ten charakteryzował się tym, że państwo stanowiło prywatną własność władcy, który był uważany za właściciela wszystkich ziem, zasobów naturalnych, pana swych poddanych oraz najwyższego sędziego.

Monoteizm - wiara w jednego boga.

Mozaika - obraz wykonany z kolorowych kamieni lub szkieł.

Mudżahedin – islamski bojownik za wiarę

Myto – opłata za korzystanie z promu, przejazd przez groble, most lub rogatki miasta

Nacjonalizm – ideologia i ruch polityczny, uznający za najwyższą wartość naród

Neolit - (greckie neos „młody” + lithos „kamień”) młodsza epoka kamienia, w której człowiek zaczął uprawiać ziemię, hodować zwierzęta i lepić naczynia.

Nepotyzm - obsadzanie urzędów członkami swej rodziny.

Nihilizm – odrzucenie przyjętych norm, zasad i wartości

Nomenklatura – grupa ludzi uprzywilejowanych przez władzę, wyznaczonych na stanowiska kierownicze w instytucjach i urzędach państwowych

Obywatel - w starożytnej Grecji dorosły mężczyzna, który odziedziczył prawo do udziału w zgromadzeniu obywatelskim (ludowym).

Oligarchia – ustrój greckich polis, w których władza spoczywała w rękach przedstawicieli możnych rodów

Opole - wspólnota sąsiedzka, utworzona przez rody mieszkające na określonym terytorium i wspólnie go użytkujące.

Oportunista – człowiek bez zasad, przystosowujący się do okoliczności dla osiągnięcia korzyści oraz pobudzenia gospodarki

Ortodoksyjny – fanatyczny wyznawca (np. wiary)

Ostracyzm – sąd skorupkowy (ostrakon – skorupka), wprowadzony w 507 r. p. n. e. Polegał na corocznym wskazywaniu obywatela stanowiącego ewentualne zagrożenie dla demokracji; głosujący wypisywali na glinianych skorupkach imię oskarżonego. Skazany udawał się na 10 lat na wygnanie

Pacta conventa – załącznik artykułów henrykowskich, umowa o charakterze publicznoprawnym podpisywana w czasie sejmiku koronacyjnego przez każdego nowo wybranego w drodze wolnej elekcji króla.

Palatyn - wzgórze, na którym założono miasto Rzym. Później na Palatynie wznosił się pałac cesarski (słowo „pałac” pochodzi od łacińskiej nazwy wzgórza: Palatium).

Pamflet - utwór literacki lub ośmieszający jakąś postać lub władzę.

Panteon – uporządkowany zbiór bogów danej religii. Świątynia w Rzymie przykryta kopułą.

Państwo – organizacja polityczna, wyposażona w suwerenną władzę, zajmującą określone terytorium

Parcelacja – rozdzielanie posiadłości ziemskich między drobniejszych właścicieli

Pascha – święto żydowskie (na pamiątkę wyjścia izraelitów z Egiptu)

Patriarchat – jedna z najważniejszych jednostek administracyjnych Kościoła

Patriarchowie - greckie patriar-ches, „praojciec”, tak nazywani są: Abraham, Izaak, Jakub - jako przodkowie wszystkich Żydów - i 12 synów Jakuba, którzy dali początek 12 plemionom Izraela. W późnym chrześcijaństwie hierarcha Kościoła, zwierzchnik metropolitów.

Patrycjat – grupa najbogatszych mieszczan

Piechota wybraniecka - jest to rodzaj oddziałów wojskowych w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI i XVIII wieku. Utworzona za panowania Stefana Batorego 3 marca 1578 roku w Koronie. Na Litwie w 1595 roku. Piechota ta składała się z chłopów z wiosek królewskich.

Pierestrojka – jedno z głównych haseł programu reform ZSRR, ogłoszonych przez Gorbaczowa, a także potoczne określenie przeobrażeń, jakie zaszły w ZSRR

Piktogramy – obrazki oddające daną treść: pismo piktograficzne jest najstarszym znanym systemem pisma

Pismo - znaki służące do zapisywania mowy.

Plebs – najniższa warstwa ludności miejskiej

Pluralizm – współistnienie wielu opcji politycznych lub światopoglądowych

Podskarbi - urzędnik zarządzający finansami (skarbem) królestwa.

Pokój rzymski - termin oznaczający stan pokoju na terenach znajdujących się pod panowaniem Rzymu.

Polis - (*poleis*) wspólnota obywatelska w starożytnej Grecji, miasto-państwo rządzone przez obywateli.

Politeizm - wiara w wielu bogów.

Pospółstwo – średnia warstwa ludności miejskiej: rzemieślnicy, właściciele kramów, drobni kupcy

Prawo - przepisy regulujące zasady życia społecznego (publicznego i prywatnego).

Precedens – rozstrzygnięcie lub zdarzenie służące jako uzasadnienie podobnego postępowania w przyszłości

Prekursor – zwiastun nowych idei, zjawisk, trendów

Pretendent – kandydat lub konkurent, roszczący sobie prawo do czegoś, np. do objęcia władzy

Pretor - wyższy urzędnik w antycznym Rzymie odpowiedzialny za sprawowanie sądów.

Protekcjonizm – polityka ochrony produkcji i handlu krajowego przed konkurencją zagraniczną

Protectorat – forma zależności państwowej, w której silniejsze państwo przejmuje kontrolę nad słabszym

Prowincje - podbite przez Rzym terytoria poza Italią, zarządzane przez namiestników; w wielu prowincjach stacjonowało rzymskie wojsko.

Pryncypat – ustrój stworzony przez Oktawiana, łączy monarchiczne formy rządów z instytucjami i ideologią republikańską

Prynceps - władca zwierzchni w państwie. Godność przynależała do najstarszego z rodu Piastów, czyli seniora.

Pucz – zamach stanu dokonywany przez grupę spiskowców, najczęściej wojskowych

Purytanie – wyznawcy angielskiego odłamu kalwinizmu

Rajca - członek rady miejskiej.

Ratusz - siedziba rady miejskiej.

Ratyfikować – zatwierdzać umowę międzypaństwową

Rekonkwista - odzyskiwanie przez chrześcijan obszarów zajętych niegdyś przez muzułmanów.

Reformacja – ruch religijny o charakterze społecznym, narodowym i obyczajowym

Regalia – zastrzeżone dla władcy uprawnienia w różnych dziedzinach gospodarki

Reglamentacja – ograniczenie, przydzielenie

Rekwizycja – zajęcie majątku osób cywilnych na potrzeby wojska

Renta Feudalna - świadczenie w naturze lub w pieniądzu na rzecz pana ziemskiego.

Rewolucja neolityczna - nazwa określająca przejście od koczowniczego trybu życia związanego ze zbieractwem i łowiectwem do trybu życia osiadłego związanego z rolnictwem.

Romanizacja - przejmowanie obyczajów rzymskich i języka łacińskiego przez podbite ludy.

Reparacja – odszkodowanie za szkody wojenne

Republika – ustrój, w którym najwyższe organy władzy pochodzą z wyboru

Retoryka – sztuka wymowy, rozwinięta w V w. p. n. e., wykładana jako nauka

Rewizjonizm – dążenie do zmiany lub obalenia obowiązujących umów i traktatów międzynarodowych, szczególnie dotyczących granic

Rokosz – od XVII w. zjazd zbrojny szlachty w obronie ich przywilejów

Romanizacja – proces przyjmowania rzymskich wzorów cywilizacyjnych przez inne ludy

Rozbicie dzielnicowe – podział państw feudalnych na dzielnice rządzone przez członków różnych dynastii

Ród - podstawa organizacji społeczeństwa Słowian, złożony z kilku rodzin.

Rugi pruskie – masowe wysiedlenia Polaków z Prus w latach 1885-1890.

Satrapowie - urzędnicy króla perskiego, którzy zarządzali prowincjami - satrapiami - w państwie perskim.

Sagi – w większości anonimowe opowieści z dziejów ludów skandynawskich

Sankcjonować – nadawać moc prawną, zatwierdzać

Sarmatyzm – ideologia szlachecka głosząca, iż szlachta wywodzi się od starożytnych Sarmatów

Schizma wschodnia – rozłam między Kościołem rzymskim a prawosławnym

Scriptorium - pomieszczenie w klasztorze, w którym przepisywano księgi.

Secesja – odłączenie się od państwa, organizacji, unii

Sejm elekcyjny – zjazd szlachty, który miał zdecydować o wyborze nowego króla.

Sejm koronacyjny – w I Rzeczypospolitej był to sejm, poprzedzający koronację elekta.

Sejm konwokacyjny - sejm zajmujący się sprawami państwa w okresie bezkrólewia i przygotowujący wolną elekcję

Sejm walny - nazwa parlamentu w dawnej Polsce. Było to zgromadzenie decydujące o polityce całej Rzeczypospolitej, istniejące w okresie od XV do XVIII wieku.

Sejmokracja – ironiczne określenie nadmiernego wpływu sejmu na rządy państwem

Sekularyzacja – zeświecczenie, likwidacja dóbr kościelnych, usuwanie wpływów Kościoła z życia państwa

Senior – osoba, która przyjmując hołd wasalny, zobowiązała się do dożywotniej ochrony i utrzymania swego wasala

Sobór – zgromadzenie biskupów całego Kościoła pod przewodnictwem papieża

Socjotechnika – ogół metod kształtowania zachowań jednostek i grup społecznych

Socrealizm – kierunek narzucony artystom przez władze stalinowskie, zaangażowano sztukę w walkę o socjalizm

Solidaryzm – pogląd głoszący konieczność zgodnej współpracy różnych grup społecznych

Sołtys - reprezentant pana w lokowanej wsi.

Spartanie - pełnoprawni obywatele Sparty zamieszkujący pięć wsi w dolinie Eurotasu.

Sprzymierzeńcy - miasta i ludy podporządkowane Rzymowi. Mieli obowiązek służby w wojsku rzymskim i płacili daninę.

Stan – wyodrębniona grupa społeczna, mająca określone prawa, wyróżniające ją spośród innych grup.

Starosta - pełnił funkcję namiestnika władcy na wyznaczonym terenie.

Statuty - uporządkowane zbiory praw.

Strategowie - kolegium dziesięciu dowódców wojsk ateńskich. W przeciwieństwie do urzędu archonta, urząd stratega można było sprawować wielokrotnie.

Sukcesja – następstwo tronu, dziedziczenie praw do tronu

Sukurs – pomoc, przyjść z pomocą

Sunna - zbiór wypowiedzi i czynów Mahometa.

Sygnatariusz – państwo, organizacja lub osoba podpisująca umowę międzynarodową

Symonia - sprzedaż urzędów kościelnych. średniowiecznym,

Syndykat – porozumienie przedsiębiorstw zawiązywane w celu dokonania wspólnego przedsięwzięcia

Synkretyzm – połączenie różnych tradycji, systemów, koncepcji lub stylów

Synod- zebranie biskupów danego kraju, prowincji kościelnej lub diecezji

Szlachta – stan powstały w XIII – XIV w. na skutek potwierdzenia dawnych przywilejów rycerskich

Szowinizm – poczucie wyższości własnego narodu połączone z pogardą dla innych narodów

Świętopietrze - denar św. Piotra, opłata na rzecz papieża

Tora - pięć pierwszych ksiąg Biblii, najważniejszy tekst objawiony judaizmu.

Trójpółowka – metoda uprawy ziemi, polegająca na podziale gruntu na trzy pola, z których jedno obsiewano zbożami ozimymi, drugie jarymi, a trzeci pozostawało nieobsiane

Trójprzymierze, państwa centralne - tajny sojusz polityczno-wojskowy Niemiec, Austro-Węgier i Włoch, podpisany 20 maja 1882 z inicjatywy kanclerza II Rzeszy O. von Bismarcka. Przewidywał pomoc sojuszników w razie niesprokowanego ataku Francji lub Rosji na któregokolwiek z sygnatariuszy.

Trybut – danina narzucana przez silniejsze państwa słabszym lub pokonanym

Tyrania – ustrój greckich polis, władzę przejmowała jednostka

Unia Personalna - związek kilku państw połączonych panowaniem jednego władcy.

Urbanizacja – proces tworzenia się miast

Uwłaszczenie – nadanie majątku na własność jego użytkownikowi, uwłaszczenie chłopów stanowiło podstawę reform rolnych

Uzurpacja – bezprawne przywłaszczenie władzy stanowiska lub praw

Sztuki wyzwolone - przedmioty wykładane na uniwersytecie które najpierw musiał opanować student.

Uniwersalizm cesarski - przekonanie, że cesarz jest władcą całej społeczności chrześcijańskiej i całego świata.

Wasal - osoba, która składając hołd lenny zobowiązywała się do dożywotniej wierności i pomocy swemu seniorowi

Wezyr - w Egipcie tytuł urzędnika stojącego na czele administracji państwowej.

Wędrowki ludów - przemieszczanie się ludów barbarzyńskich w Europie, zwłaszcza na obszarach nad Dunajem i Renem oraz w granicach cesarstwa rzymskiego. Początek wędrowek ludów łączy się z pojawieniem się Hunów nad Dunajem (375 r.). Trwały one do wieku VI.

Wielka kolonizacja - okres między VIII a VI w. p.n.e., w czasie którego powstała większość greckich kolonii.

Wolnizna - zwolnienie czasowe od świadczeń na rzecz właściciela.

Wolna elekcja – zasada, zgodnie z którą prawo do udziału w wyborze króla miał każdy szlachcic

Wójt - przedstawiciel właściciela w mieście. Funkcję wójta obejmował zasadzca.

Wyprawy krzyżowe – wojny, którym od końca XI w. papież nadawało status „świętych”

Zasada legitymizmu – zasada, do której odwoływano się podczas Kongresu Wiedeńskiego, podejmując decyzje ustrojowe, uznawano, że jedynymi legalnymi władcami są monarchowie dynastyczni

Zasada pryncypatu – ustanowiona przez Krzywoustego zasada według której władzę zwierzchnią nad pozostałymi książętami dzielnicowymi sprawować ma książę princeps, posiadający dzielnicę senioralną z Krakowem

Zasada równowagi – również na Kongresie Wiedeńskim, polegała na równomiernym podziale wpływów mocarstw na kontynencie

Zasada senioratu – ustanowiona przez Krzywoustego zasada dziedziczenia tytułu princepsa przez kolejnych najstarszych Piastów

Żyzny Półksiężyc - obszar, na którym występowały dzikie zboża i rozpoczęło się rolnictwo. Obejmuje dobrze nawodnione wzgórza Bliskiego Wschodu od Jordanii po podnóże gór Zagros.

Źródła historyczne – wszelkie zachowane ślady działalności człowieka, za pomocą których poznajemy przeszłość: wg głównej klasyfikacji źródła dzielą się na:

- pisane - zawierające informację utrwaloną za pomocą pisma
- niepisane – pozostałe

Żupy – średniowieczne przedsiębiorstwa górnicze